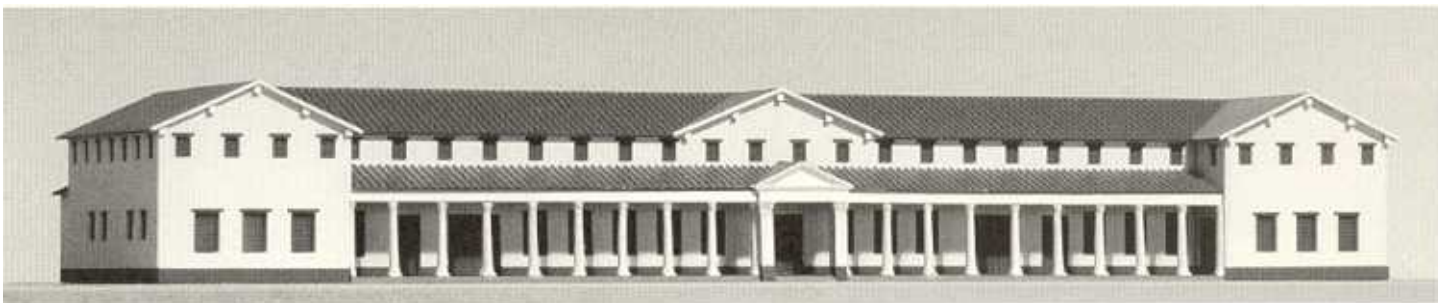

ARCHEO brief

23

STICHTING VOOR DE NEDERLANDSE ARCHEOLOGIE

Malta moeheid

Een overzicht

Archeologie in Staphorst

Samenwerking tussen diverse partijen

Archeologische metaalregistratie

Problemen en oplossingen

Metaalrestauratie

Misvattingen

Water in de Romeinse stad

Aanvoer, gebruik en afvoer van water

Romeins Nijmegen herleeft!

Reconstructies van gebouwen

LOUIS SWINKELS

Romeins Nijmegen boven het maaiveld

Nijmegen staat bekend als de grootste en belangrijkste vindplaats van Romeinse oudheden in ons land. Veel daarvan is te zien in Museum Het Valkhof. Maar Romeins Nijmegen zelf ligt verzonken onder de moderne stad en blijft vrijwel onzichtbaar. In Heerlen zijn de vrijgelegde resten van een Romeins badgebouw toegankelijk gemaakt in het Thermenmuseum. In Elst kan men onder de Nederlands-Hervormde kerk de funderingen zien van twee Gallo-Romeinse tempels. In Nijmegen is alleen een stenen putrand zichtbaar gemaakt in het grasveld bij een school. Daarnaast zijn hier en daar in het plaveisel de contouren aangeduid van grachten en muren die ter plaatse zijn aangetroffen. En tenslotte brengen enkele monumenten en namen van straten en gebouwen het Romeinse verleden onder de aandacht. Maar dat is veel te weinig om het schrille contrast te overbruggen tussen wat we weten over Romeins Nijmegen en wat we er van kunnen zien.

Visualisering

Intussen klinkt de roep steeds luider om visualisering van wat in Nijmegen al lang door de tand des tijds is vermalen. Aan het eind van de jaren '80, kort na de geruchtmakende sloop van een monumentale Romeinse muur aan de Waalkade, deed het plaatselijke CDA voorzichtig enige suggesties, zoals voor de aanleg van een Romeins themapark in het Hunerpark en de reconstructie van een Romeinse arena op het Traianus-plein. Voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen in maart van dit jaar spraken verschillende politieke partijen over de wenselijkheid van het weer zichtbaar maken van het verleden in het straatbeeld. In het na de verkiezingen gesloten collegeakkoord is die wens vervolgens tot beleidsvoornemen gemaakt: "Nijmegen is de oudste stad van Nederland en dat zullen we laten zien ook!"

In de aanloop naar de totstandkoming van Museum Het Valkhof had het Provinciaal Museum G.M. Kam al eind 1996 besloten een nieuwe stap te zetten in de verbeelding van Romeins Nijmegen. Naast de traditionele overzichtsmaquettes, bijvoorbeeld van de grote legioensvesting, wilde het museum ook gedetailleerde reconstructies gaan presenteren van afzonderlijke gebouwen en zo de Romeinse bouwkunst in Nijmegen en Nederland tot een eigen onderwerp maken in de nieuwe opstelling.

Het museum wendde zich tot Kees Peterse (PANSA BV Nijmegen), die zich na zijn opleiding tot ingenieur bouwkunde heeft gespecialiseerd in de bouwkunst van de Grieks-Romeinse wereld en uitgebreid onderzoek heeft verricht naar de Romeinse huizenbouw in Pompeii, een onderwerp waarop hij in 1993 is gepromoveerd. Voor een eerste project viel de keuze op de in 1990 opgegraven commandantswoning (*praetorium*) in het legerkamp op het Kops Plateau in Nijmegen. Deze dateert van omstreeks 10 voor Christus en is daarmee een van de oudste Romeinse gebouwen in Nederland waarvan de plattegrond vrijwel volledig bekend is. In nauw overleg met de ROB (Harry van Enckevort en Katja Zee) werden eerst de veldtekeningen en opgravingsgegevens bestudeerd van dit in vakwerk (hout en leem) opgetrokken gebouw, waarna een plattegrond werd getekend die het uitgangspunt vormde voor de verdere reconstructie. Die kreeg in 1998 gestalte in een reeks gevelaanzichten, doorsnedes en een dakenplan, die digitaal werden vastgelegd. Op basis daarvan zijn vervolgens enkele driedimensionale aanzichten gecreëerd van het gebouw. In de vorm van een poster werden de resultaten datzelfde jaar voor het eerst gepresenteerd tijdens de 28ste Reuvensdagen in Den Haag.

De reconstructie laat zien dat de hier toegepaste vakwerkarchitectuur verre van primitief was. Het *praetorium* vertoont in opzet veel overeenkomsten met woningen uit dezelfde periode die in Pompeii bewaard zijn gebleven en mediterrane bouwtradities blijken ook in de hier toegepaste houtbouw te zijn gehandhaafd.

Commandantswoning van het legerkamp op het Kops Plateau in Nijmegen: gereconstrueerd aanzicht vanuit het zuiden (reconstructie: PANSA BV, Nijmegen; computerstill: Marla Smith, Austin TX)

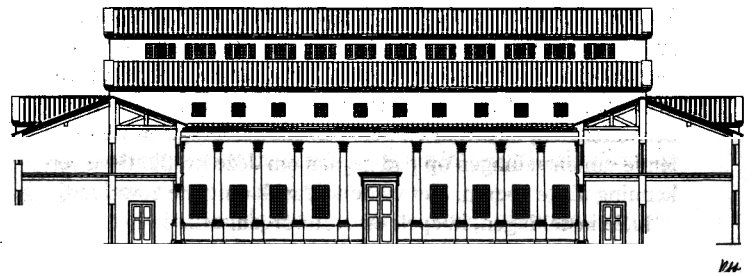
In opdracht van Museum Het Valkhof begon Kees Peterse eind 1998 met het wetenschappelijk onderzoek voor de reconstructie van het hoofdkwartier (*principia*) in de Romeinse legioensvesting van Nijmegen. Dit enorme, stenen gebouw (ca. 65 x 93 m) werd steeds in delen blootgelegd tijdens opgravingen in 1918-1920 en 1965-1967, maar was nog niet eerder in al zijn architectonische details onderzocht. De reconstructie kwam in hoofdlijnen in 2000 gereed in de vorm van een uitgewerkte plattegrond, geveltekeningen en doorsnedes en is daarna nog op enkele onderdelen aangepast. Aansluitend zijn detailtekeningen gemaakt van diverse bouwkundige elementen, met name van de rijkelijk toegepaste kalkstenen bouwsculptuur. De tekeningen zijn vervolgens gedigitaliseerd en verwerkt tot een computeranimatie van het gebouw.

Het resultaat geeft een indrukwekkend beeld van de schaal en monumentaliteit van de architectuur die de Romeinen in hun legioensvestingen hebben toegepast. De steenbouw maakte het voor de architecten van de Nijmeegse *principia* mogelijk allerlei accenten aan te brengen en zo de betekenis van het gebouw en van de verschillende onderdelen sterk te benadrukken, zoals de toegangspoort in de voorgevel, de naar de binnenplaats gerichte gevel van de grote ontvangshal (*basilica*) en het in de achtergevel uitspringende vaandelheilgdom.

In 2001 is inmiddels het onderzoek gestart voor de reconstructie van een uitgestrekte markthal (*forum*), direct buiten de poorten van de Nijmeegse legioensvesting, die in opdracht van het museum en het Bureau Archeologie van de gemeente Nijmegen wordt uitgevoerd. Eerder al heeft Kees Peterse reconstructies gemaakt van twee Romeinse villa's in Limburg: die van Mook-Plasmolen voor de ROB en die van Kaalheide voor de gemeente Kerkrade. De reconstructie van de villa van Mook wordt door de ROB gebruikt voor de productie van een computeranimatie van het gebouw in zijn landschappelijke context, terwijl Natuurmonumenten als eigenaar van het terrein een visualisatie van het gebouw ter plaatse laat realiseren (zie: Archeobrief 17, winter 2001, p. 18).

Tentoonstelling

Van 28 september 2002 tot en met 26 januari 2003 richt Museum Het Valkhof een kleine tentoonstelling in van het werk van Kees Peterse en van de vijf bovengenoemde projecten. Alle stappen in het reconstructieproces komen aan bod, van het onderzoek van de opgravingsgegevens en de analyse van de architectuur tot het resultaat in de vorm van bouwkundige tekeningen en de vertaling daarvan in maquettes, computerstills en computeranimaties. Bewaard gebleven bouwfragmenten helpen om de gepresenteerde beelden in gedachten te materialiseren.

Hoofdkwartier van de legioensvesting op de Hunerberg in Nijmegen: gereconstrueerd aanzicht van de gevel van de ontvangshal vanaf het binnenplein (reconstructie: PANSA BV, Nijmegen).

Hoewel dat geen expliciete doelstelling was van de reconstructies, dragen de bouwkundige analyses nieuwe gegevens aan voor de wetenschappelijke interpretatie van de gebouwen en van de vertrekken daarbinnen. Zo is uit het onderzoek gebleken dat bepaalde ruimtes in de *principia* door ton- en kruisgewelven waren overdekt en daardoor bijzonder werden geaccentueerd. In algemene zin valt op dat in het verleden gemaakte reconstructieschetsen de neiging vertonen een veel te lage opstand te projecteren op de aangetroffen plattegronden.

Daarnaast is duidelijk geworden dat de reconstructies in de toekomst de bouwstenen kunnen gaan vormen voor een uitgebreidere visualisering van het Romeinse verleden van Nijmegen, die verder gaat dan de bestaande overzichtsmaquettes en vogelvluchttekeningen, met alleen schematisch weergegeven bouwmassa's. De snel groeiende mogelijkheden en kwaliteit van digitale technieken vormen in dat opzicht een bijzondere uitdaging. In het naburige Xanten is vanaf 1994 gewerkt aan een virtuele reconstructie van de Romeinse stad *Colonia Ulpia Traiana*. Het indrukwekkende resultaat vormde een van de hoogtepunten op de grote overzichtstentoonstelling "Fundort Nordrhein-Westfalen - Millionen Jahre Geschichte", die in 2000-2001 te zien was in Keulen, Münster en Nijmegen. Van de Romeinse stad *Ulpia Noviomagus* is weliswaar nog betrekkelijk weinig bekend, maar de legioensvesting in Nijmegen behoort tot de best onderzochte van het Romeinse rijk en biedt vele mogelijkheden voor een virtuele reis terug in de tijd.

Bij de tentoonstelling "Romeins Nijmegen boven het maai-veld" verschijnt een gelijknamige publicatie over de reconstructie en visualisatie van de genoemde gebouwen.